

A. Edel: Method in Ethical Theory, Routledge and K. Paul, London, 1963

AHLÂK ÖĞRETİLERİNİN ELEŞTİRİSİ

“Ahlâk” başlığı altında toplanan sorunlar ötedenberi birbirine karşıt, zaman zaman birbirinden habersiz birtakım “ahlâk öğretileri”nde (“ahlâk teorileri”nde) ortaya çıkmaktadır. Düşünme tarihini kaplıyan bu öğretilerin sayısı gittikçe artıyor da. Hangi çerçevede olursa olsun, ahlâk konularına değinen hemen her düşünür, ister hazır bulsun ister kendi kursun, bir ahlâk öğretisine sarılmadan edemiyor. Eyleyen, ama eylemlerine düşünmede çekidüzen vermek zorunda olan insan için belki kaçınılmaz bir durumdur bu. Ne var ki, bütün bu ahlâk öğretilerini, kuruluş yönünden, olanca yapısı ve yöntemiyle incelemek de gerekli, gerekli olduğu ölçüde yararlı bir ödev. Ama nedense pekaz kimse bu ödevi yükleniyor. İşte New York City Üniversitesi profesörlerinden Abraham Edel, herhangi bir toplumda “ahlâksal” denen davranışları yöneten kuralları (ahlâk sistemlerini) haklı göstermek, sağlam kanıtlara dayatmak üzere ortaya atılan *teorik* çabalara kendini vermiş olan bu pek-azlardan

biri. Ahlâk ile bilim arasındaki bağlara, ahlâk antropolojisine ve ahlâk tarihine ilişkin yayınlarının ardından Edel, *Method in Ethical Theory: Ahlâk Öğretisinde Yöntem* adlı kitapta (“International Library of Philosophy and Scientific Method” edited by A.J. Ayer; London, Routledge and Kegan Paul 1963, VI — 369 s.) yerine getirmeye çalışıyor bu saygı değer ödevi.

Daha kitabın “giriş”inde belli oluyor Edel’in amacı ve tutumu. Amacı, ahlâk öğretilerini çepeçevre bilince ulaştırmak; böylece bu öğretilerin kendisini, dolayısıyla işledikleri soruları ve rimlendirmek. Bu amacı gerçekleştirmek içinse, malzemeyi belli başlı beş yöntemle incelemesi gerektiğine inanıyor. Karşılaştırmacı, çözümleyici, tasvirici, nedensel-açıklayıcı, değerlendirici yöntemlerdir bunlar. Kitabı meydana getiren beş kısım sırasıyla bunlardan birine ayrılmıştır.

“*Karşılaştırmacı yöntem*” (“comparative method”) aslında çeşitli ahlâk sorularını çözmeye başvürülen bütün öbür yöntemleri kes-

kin bir ışık altına koymak bakımından önemlidir Edel'e göre. Çünkü kitabın 1. kısmında (s. 7-81) bu yönetime giren incelemelerle: kendi ahlâk kurallarımızı biricik diye benimsemek darlığından kurtulur; ahlâk öğretilerindeki ortak temeli görmek fırsatını elde eder, ahlâkça yapıp etmelerin daha başka yaşama koşullarıyla, bu arada kültürel, toplumsal koşullarla olan bağlılığını bulup ortaya çıkarabiliriz. Bunun için, bazılarınca "yanlış" ve "geçersiz" diye damgalanmış da olsalar, değişik ahlâk kuralları ve düzenleri ("morality" ler), karşılıklı özelliklerin belirtilebilmesi için, tarih derinliği ve yeryüzü genişliğince yanyana konmalıdır. Ne yazık ki, Edel'e göre, şimdiye dek buna pek kalkışılmamış, bu yüzden de ahlâkta ve ahlâk değerlendirmelerinde "taşracılık" alıp yürümüş; en çok da, "ahlâk öğretisi" deyince düşünürler, yararı ve eleştirilerinde birkaç demirbaşın dışına çıkamamışlar, insanların yaşamayı gütmek üzere çağlar boyunca ortaya attığı zengin çözüm olanaklarına kapalı kalmışlardır.

Gerçi karşılaştırmacı yöntem her ahlâk öğretilerinde, çoğun öğretinin başlarında, kendine göre, bir yer tutar. Her ahlâk kurucusu başka ahlâk kurucularıyla hesaplaşır. Geleneksel bir tutumdur bu. Yalnız, hiçbir ahlâk öğreticisinin bu karşılaştırmayı genişçe yürüt-

tüğü söylenemez; başka uğraşısı vardır onun. Edel ise, bir ahlâk öğretisini karşılaştırmacı bir kaygıyla eleştirmedeki boyutları tartışmaya büyük bir önem veriyor. Ona göre: mantıksal, bilimsel, tarihsel ve değersel olmak üzere dört ana boyutu vardır bu gibi eleştirilerin (s. 13-54).

Mantıksal-dilsel boyut, her düşünme alanında, her öğretiyi eleştirmede raslanan boyuttur. Gerçekten de, bir alanın yapısındaki tutarlılık, terimleri seçmedeki tutum, tanımları biçimleme ve çıkarımları denetleyiş incelemeye konu olabilir (s. 15). Özellikle ahlâh alanında, hangi kavramların bu alanda yer aldığı; bunlardan hangisine ya da hangilerine hangi yerin ayrıldığı; bu kavramlardan hangisi ile hangisinin tanımlandığı; bu "ahlâk" kavramlarıyla kurulan tümcelere hangi kuralın kılavuzluk ettiği; bu tümcelerin mantıksal biçimi; kimlere seslendiği; ahlâk kavramlarının başka alanlardaki, bilimlerdeki, sözgelişi psikolojideki kavramlarla nasıl bir ilintisi olduğu — işte bütün bunlar inceleme konusu yapılmalıdır.

Bilimsel boyutu ise, öğretiler izlemeyi uyandırmaya rağmen, asıl anlamda kullandığı *sahne* ve *oynuyanlar* ("stage" ve "dramatis personae") başlıkları altında gözden geçiriyor Edel (s. 21 v.ö.). Sahne, açıkça belirtilse de belirtilmese de ahlâk öğretici-

sinin insan doğası, insanın toplum düzeni üzerindeki görüşüdür. Öğreti böyle bir sahnede ortaya çıkar. Oynuyanlar, öğretinin işe karıştırdığı kimselerdir. Nitekim her ahlâk öğretisinin eyleyen, karar veren, sorumlu olan kişilerle ilgili bir tutumu vardır. Batı tarihi boyunca bu tutum büyük değişikliklere uğramıştır. Kiminde belli nitelikteki beden, duygu, tutku, bilinç yapılışıyla tek insan, kiminde bir insan öbeği, kiminde de insanlık başrolü oynar. İşte Edel'e göre sahnede rollerin bölünümü ve rol alanlar arasındaki dolanıklı ilişkiler fizyolojinin, psikoloji, sosyoloji, ekonomi ve daha başka bilimlerin işe karıştığı boyutta ışığa kavuşabilir.

Tarihsel boyuta gelince; bu boyut, Edel'e göre, ahlâk görüşündeki içeriğin tarihsel arka plânını gün ışığına çıkarmakla görevlidir (s. 27 v.ö.). Ahlâk tümcelerindeki belli başlı kavramların, diyelim ki "uyum", "özgürlük", "adalet" kavramlarının anlam köklerini öğrenmek için tarihsel arka plândan daha uygun bir temel bulunamaz. Bu kanıyla Edel ahlâkta tarihsel araştırmaların "kaynak yanlışlığı" ("genetic fallacy") diye bir yana bırakılmasına karşıdır. Çünkü bir önermenin doğruluğunu, o önermeye kaynaklık eden kişi ya da kişiler topluluğuyla pekiştirmeye kalkışmak, işte böyle bir kaynak yanlışlığına düşmek başka şey, ahlâk öğreti-

sinde yer alan önermeleri deyim dağarcığıyla kavramak için önermelerde yansıyan toplumsal ve tarihsel koşullara inmek başka bir şeydir.

Eleştiriciliğin önemli bir boyutu da *değerseldir* ("valuational"). Bu boyut Edel'e göre her ahlâk öğretisinde deşilmelidir (s. 32). Hattâ ahlâk öğretilerindeki mantıksal, bilimsel, tarihsel yönlerde bile değersel bir yön vardır. Bunu açığa çıkarmanın en iyi yolu da ahlâk öğretilerinin tüm kuruluşunu ve işgörme gücünü aydınlatmakla olur. Ahlâk öğretilerindeki kavramların seçilişi, bunlara verilen anlamlar, tanımların amacı, tek tek önermelerin yönelimleri, başarı gücü — bütün bunlar hep değersel birer ürün olup ancak değer açısından belirgin kılınabilirler. Böylece nerden yaklaşırsak yaklaşılmı, Edel'in dediği gibi, "bir ahlâk öğretisinin hemen hemen her bölümünde değerlerin hazır olduğunu görürüz" (s. 48).

İşte bir ahlâk öğretisini ahlâk öğretisi yapan bütün bu boyutları ahlâk tarihinin çeşitli çağlarına ve ileri gelen temsilcilerine başvurarak, her kez ilginç bir ya da birkaç örnekten yararlanarak gözönüne seriyor Edel. Bu arada özellikle "buyrukçu" ("prescriptive") ahlâk öğretilerini örnek olarak alıp bu öğretilerin dilini, mantıksal yapısını, içeriğini, bilimlerle ilişkisini, değersel ve top-

lumsal yönlerini belirtiyor (s. 55-81).

Sırasıyla “Çözümleyici davranış”, “Ahlâk teorisinde tanımların tutumu — yeniden değerlendirme” ve “Ahlâksal düşünme” başlıklarını taşıyan, herbiri oldukça geniş oylumlu bölümlerin meydana getirdiği II. Kısım *Çözümleyici yöntem* (“analytic method”), ahlâk öğretilerindeki kavramların çözümlenmesiyle ilgili sorulara ayrılmıştır. Bu kısmın başlıca özelliği, başta “iyi” olmak üzere hemen hemen her ahlâk öğretisinde raslanan ahlâk kavramlarını kullanmada, anlamada ve bu kavramların aracılığıyla yürütülen uslanmalarda tutulan yolu bilince çıkarmasıdır.

Bu dileğini gerçekleştirmek için, Edel, ilkin bir yöntem olarak “çözümleme” nin çağdaş felsefede, en çok da İngilizce konuşan ülkelerin felsefesindeki önemli yerini göstermeye çalışıyor. Çeşitli çözümleme biçimlerinin varoluşunu, çözümlenmelere yolaçan ve çözümlenmeleri bitiren sorun durumlarını uzunca tartıştıktan sonra, genellikle çözümlenmenin yararlı ama tekyanlı bir aydınlatma yolu olduğu, ancak başka yollarla birlikte gerekli ve verimli bir başarı sağlayabileceği sonucuna varıyor.

Çözümlemenin ahlâk öğretilerindeki işleyişine örnek olarak bu öğretilerdeki tanımların büründüğü ve bürünebileceği son

derece çeşitli kılıkları gözönüne diziıyor. Bu arada “eşanlamlı”, “işlemsel”, “indirgeyici”, “geliştirici”, “gittikçe karmaşıklaştırıcı” ve benzeri tanımları anarak, çağdaş mantığın tanım belirlemelerindeki bitmemişliğin altını çizip ahlâk alanında tam diye benimsenen tanımlardan hiçbirinin son sözü söyliyemeyeceğini, olsa olsa herbirinin kavram açıklamalarına belli bir yönden bir yaklaşma sayılabileceğini savunuyor.

Ahlâk öğretilerindeki düşümelere ve uslamlamalara gelince, Edel, bunların da tekdüzen, örneğin *tümdengelimci* bir yapısı olmadığını açıklıyor. Ona göre, ahlâk öğretilerini dokuyan uslamlamaların tek ve sağlam dayanağı ya da doğru öncülü yoktur. Çünkü, bu uslamlamaların geçerliği salt mantıksal değildir, söze gelişi ahlâk buyrukları insanlığın yapabilirliğine dayanır ki, bunun da sınırları bilimlere ilişkin çalışmalardan öğrenilir. Bu bakımdan ahlâk öğretileri birer teoridir, başka türlü dendidikte dilsel bir kuruluşadılar. Gelgelelim Edel’e göre, bu kuruluşlar insanın yapıp etmelerine etkirler. İnsanın neleri nasıl istediği, eylem ve kararlarının ne gibi sonuçlar vereceğini bilmesi yaşamada kılavuzluk eder insana. Ahlâk öğretileri bu anlamda işte bağlayıcıdır. Ondan bu öğretiler salt dilsel-mantıksal çözümlenmelere uğratılarak eksiksizce anlaşılabilir.

İşte onun için de, Edel, salt kavramsal çözümlemelere dayanarak bir ahlâk öğretisinin geçerli bir yapısı olup olmadığını belirleyebileceğimize inanmaz.

Tasvirici yöntemi (“descriptive method”u) Edel kitabının III. kısmında (s. 161-235) inceliyor. Bu çerçevede ilk yaptığı şey, çeşitli bilimlerde uygulanan davranışsal, fenomenolojik, toplumsal, tarihsel gibi bellibaşlı tasvir biçimlerini belirlemek. Özellikle de, tasvirici davranışın ne kerte geniş tutulabileceği, yani sınırlanması konusuna, tasvir edenle edilen arasındaki uzaklık ve yakınlığa, örneğin tasvirin salt haber verici mi, yoksa *katılan* bir gücü mü olduğu konusuna değiniyor.

Tasvirici tutumun ahlâksal bakımdan önemli yönü, değer ve değerlemeden arınmış bir tasvirin var olup olamayacağı sorusunu sormayı gerektiriyor. Edel’in cevabı olumlu: Tasvir değerleri de işe karıştırır. Tasvirden her söz edildiğinde açıkca saptanması gereken bir nokta da, tasvirin yöneldiği “veriler”, ya da “olaylar”dır; başka türlü dendiğinde “görünümler” ya da “fenomenler”dir. Ahlâk açısından bakılınca, “ahlâkın verileri” nelerdir? Edel’e göre bu verilerin belirlenişinde ön yargılara kapılmamıya, tasviri daha baştan kötürümlememiye, yan tutmalardan kaçınmıya çalışılmalıdır. Böylece, Edel, yüküm, bilinç, duygudaşlık, sevgi, buyruk,

kıskançlık ve daha başka bir yığın veriyi, bunların içinde yer aldığı değişik ilgi-bağlamlarına bakmaksızın ahlâk verisi diye sayıyor. Hattâ, kuşbakışı da olsa, bu verileri sınıflamayı deniyor. Şöyle ki, bir buyruğun, doğrudan doğruya kavranan bir gerekliliğin başkalarından daha üstün ve haklı sayılması gibi olayların; karar verme, belli ilkelere bağlanma çeşidinden değerlemelerin; yükümle bezeme çeşidinden davranışsal eylemlerin meydana getirdiği öbekleri anıyor.

Tasvire ilişkin açıklamaları özetlendikte, Edel, Yirminci Yüzyılda ahlâk öğretilerine tasvir dileğiyle yapılan sokulmaların değersel, fenomenolojik, dilsel ve toplumsal bir nitelik taşıdığı kanısındadır. Ancak Edel’in herbiri için kimi örtük kimi açık bir söyleyeceği var. Nitekim “ilki felsefede iyice kavramlaşmış olup kısa bir süre önce değerlerin toplumsal ve antropolojik yönden çepeçevre araştırılmasına kavuşmuştur. İkincisi umut vericisi olmuşsa da pek uzağa götürülememiştir. Üçüncüsü iyice gelişmiş olmakla birlikte sistemleşmiş değildir. Dördüncüsü ileri gitmişse de kavramca sıkı ve kesin değildir” (s. 184).

Bu düşüncesini pekiştirecek belgeleri “Değer kavramı” diye adlandırdığı bir bölümde (sekizinci bölüm, s. 185-197) gözönüne seriyor Edel. Ancak bu bölüm ahlâk sorunlarının dışına da taş-

maktadır. Çünkü Edel'in daha bölümün başında dediği gibi, "değerlere ve değerlendirmelere ilişkin süreçler bizi insan yaşamasının bütün alanlarına götürür". İşte bu tutumla Edel bir ahlâk görünümü olarak "değer" kavramını deşmiye giriyor. Bu arada N. Hartmann, G. E. Moore, W. Köhler, J. Dewey, C. I. Lewis, L. S. Stevenson ve daha başka ahlâk öğreticilerinin değer kavramından ne anladığını özetliyor.

Edel tasvirin ahlâk öğretilerinde toplumsal-kültürel yönden başarısına da dikkatle eğiliyor. Bu işte ona en çok ahlâk olaylarını belirlemenin yalnız tek tek gözlemlere uğratılmıyacağı, ahlâkın eninde sonunda halkın, ya da toplumun tümünü hesaba katması gerekliliği kılavuzluk ediyor. Bu söz konusu olan yönden tasviri, birtakım karıştırmalara düşmemesi amacıyla bellibaşlı üç basamağa ayırıyor Edel: Ahlâk yapıp etmelerinin tasviri, ahlâk kural sistemlerinin ("moral codes") tasviri, kavramsal konuların tasviri. Bu ayrımla da Edel ahlâk tasvirlerinin özel bir aydınlık kazanacağını söylüyor. Nitekim başvurduğu birkaç örnek düşüncesinin sağlamlığını belirtmeye yetmede. Özellikle Edel'in, bir fırça vuruşuyla bile olsa, istek, karakter, duygu, gereklilik, araç, sorumluluk, haklı gösterme, yaptırım, yüküm gibi ahlâk içeriklerinin çeşitli basamaklardaki anlam

ve önemini açıklamak; böylece ahlâka ilişkin konuşmalarda sık sık raslanan kavramların ortaya çıktığı basamağa göre uğradığı anlam değişikliğini, bu arada aynı kavramın, özel bir deyimle "tırmanıcı kavramın" ("escalator concept" s. 223) büründüğü anlam değişikliklerini belli etmek işine dikkatle sarıldığını anlıyoruz. Bu da bize, Edel'in, bütün kitabı boyunca dolaylı ya da dolaysız savunduğu bir temel inancı; ahlâk kavramlarını inceleme görevinin değişik bağlamlar ("context"ler) uyarınca yerine getirilmesi gerektiğini bir kez daha belli kılıyor.

Edel'in kitabında en az yer tutan kısım (s. 237-293) IV. kısımdır: *Nedensel-açıklayıcı yöntem* ("causal-explanatory method"). Bu kısımda Edel'in çıkış noktası: neden ve sonuçları, neden ile sonuç arasındaki bağı bulup ortaya çıkarmaya yönelik çalışmaların ahlâk alanında pek iyi karşılanmayışıdır. Oysa bu bir eksiklik değildir Edel'in gözünde. Sınırlı bir ölçüde de olsa kendisi bu eksikliği gidermek dileğindedir.

"Nedensel" ile "açıklayıcı" sözcüklerini aynı anlamda kullanıyor Edel. Bu anlamda açıklamak, genellikle doğa bilimlerinde olduğu gibi olaylar arasındaki kuralın, yukarda tasvirici yöntem incelenirken sözü edilen ahlâk olaylarının birbirilerini belirleyişindeki düzenin saptanması de-

mektir. Çeşitli bağlamlarda tek tek normları ve düşüncelere vardır ahlâk düşüncelerinin, koşulları ve birbir bunların gerektirdiği sonuçları araştırmakla görevlidir öyleyse en çok nedenci tutum. Norm ile düşüncelerin fiziksel, fizyolojik, psikolojik, toplumsal ve tarihsel arka plânları ve etkileri olduğuna göre de, nedensel işlemlerin dallı budaklı bir yaygınlık kazanacağı apaçıktır.

Gene de Edel ahlâk olaylarını eğilişlerin, nedenselliğin verimli bir ilke olduğuna inanan doğabilimciler arasında bile küşümle karşılandığına; bunun da, doğruluk-değeri ile nedensel açıklamaları karıştırmadan ileri geldiğine; nedenci yöntemin kaynak yanılması ile, başka türlü dendiğe başlangıçlara, nedenlere geri gitmenin, nedeni doğruluk kanitiyle eştutmak demek olmadığına dikkati çekiyor. Örneğin, belli toplulukların belli koşullar altında, belli ahlâk sistemlerine ulaştığını; belli filozofların, belli bir yetişmeden ötürü belli bir ahlâk öğretisi kurmasını — işte bütün bu olguları ortaya çıkarmanın Edel'e göre, ne ahlâksal sistemlerin, ne de ahlâk öğretilerinin doğruluğu ile bir alıp vereceği vardır. Bütün bu nedensel incelemeler, Edel'e göre, geniş tutularak yürütülmelidir; ancak böylelikle ahlâk verilerinde "derinliğine" gidilebilir.

İşte bu çerçevede Edel kendisi "Ahlâk öğretilerinde kıtlık ve

bolluk" ("Scarcity and Abundance in Ethical Theory" adını verdiği onikinci bölümde (s. 281-293) ahlâh öğretilerinde hesaba katılan değişik nitelikteki (örneğin organik, toplumsal, tarihsel nitelikteki) koşullara kısaca göz atıp azlığı-çokluğu istemenin "kişilik", "sorumluluk" ve daha başka ahlâk kavramları yönünden büyük bir önem taşıdığını; teknik ve uygarlığın ilerlemesiyle artan bolluğun ahlâk öğretilerindeki perspektivi — hiç de kötümserliğe yol açmayacak bir biçimde — zenginleştirdiği inanışına bel bağlamaktadır.

Kitabın son bölümleri "değer" ve "değerlendirme", "ülkü" ("ideal") kavramları dolayında toplanıyor: V. Kısım: *Değerlendirici yöntem* ("Evaluational Method" s. 295-353).

İlkin bir bakış-açısı olarak genellikle değerlendirme üzerinde duruyor Edel. Çeşitli belirleme denemelerindeki en can alıcı nitelikler derlendiğinde değerlendirme: ayıklayıcı, seçici, tartıcı, derecelenici, yargılayıcı bir eyleme olup çözümlemeden, tasvirden ve nedensel açıklamalardan ayrılır. Kimdir bu değerlendirme eylemini gerçekleştiren? Bir insan, belli bir toplumdaki bir kişi. Değerlendirmenin yayılma çevresi sınırlanabilir mi? Sınırlanamaz; eylem, dilek, amaç, herşey değerlendirilebilir. Değerlendirilenin bir bölge haritası çizilebilir mi?

Kolay kolay çizilemez. Örneğin yüküm ile değer biçme arasında kesin bir çizgi konamaz. Hangi açıdan yapılırdır değerlendirmeler? Ahlâk sistemleri açısından; zaten tek ahlâklar arasındaki çatışmalar hep bu değerlendirişte gösterir kendini. Bu çatışmalarda zaman zaman raslanan yermelerin, aşağısamaların, maske düşürmelerin kaynağı hep burdadır. Peki, değerlendirilmelerin ölçekleri nelerdir? Ahlâk yasaları mı, ahlâka uygunluk mu, son amaçlar mı? Belki de hepsi birden. — İşte bu sorular ve cevaplara kimi kestirmeden, kimi de oldukça derinlere uzanarak değiniyor Edel.

Özellikle ondördüncü bölüm (“Amaçların değerlendirilmesi”) amaç ve araç (“end” ve “means”) kavramlarını, bu önemli iki kavram arasındaki bağı gözden geçiriyor. Edel belirgin bir biçimde J. Dewey’den esinlenerek bu iki kavramın içerikçe ancak biriyle anlaşabileceğine inanıyor. Yalnızca araçlar amaçlara götürmez; amaçlar da araçlara göre amaçtır. Ne var ki araçları değerlendiren amaçlardır. İşte burda üzerinde durulması gereken nokta, amacı amaç yapan değerdir.

Değer nedir öyleyse? Nesiyelle belli olur değer? Tek bir ölçek yok Edel’e göre. Katkısızlık, süreklilik, elden geldiğince çatışmalara yol açmamak, çekicilik, erişilebilirlik, rol gücü ve daha başka özellikler değeri değer yapan

özelliklerdir. En son, en yüksek değerlerin ölçeğini (“ultimate value criterion”nu) ise üç tane olarak belirlemek yerinde olur. Edel’e göre: Bir şeye her durumda ve herşeyin üstünde sarılmamız, herkesin o şeyi benimsemesi, o şeyle geri kalan herşeyin — değerce — düzenlenmesi. Ne var ki bu niteliklerin herbirinde, herbirinin işleyişinde birtakım sakıncalar ortaya çıkar. Örneğin değerdeki çekicilik, ya da değere dört elle sarılış, sözkonusu değer yönünden insanı korkunç tekyanlılığa, darlığa, yobazlığa, fanatizme sürükleyebilir.

Edel’in değer sorununda incelediği en son güçlük, ülkü ya da ideal kavramının birlikte getirdiği güçlüktür. Daha çok N. Hartmann ile R.B. Perry’nin değer incelemelerinden yararlanarak Edel ülküyü özel bir değer, bir ahlâk değeri olarak belirlemeye büyük bir önem verir. Ülkü çekiciliği, uzaklığı, çelişmeyi içermeyişi, olumlu görünüşü, erişilmesi istenin bir varlık durumu olmasıyla sıradan değerlerden sıyrılıp onların üstüne çıkar. Ülkünün görevi, üstünlüğü değerleri derecelenmede oynadığı dinamik rolden ileri gelir. Ama bunda aşırı kolaylık ülküyü çekiciliğinden edebilir. Zorluk da, olamazlık kılığına bürünlüğünde aynı sonuca varır ergeç. Ülkü bir *telos*’tur. Çalışıp didinen, yaratan insanın varlığını değiştirmede, evrende özledi-

ği durumları gerçek kılma çabasındaki yöneliş bitimidir. Belli bir kuvveti, yoğunluğu, etkenliği, gerekçeliği kapsar. Bu bakımdan Edel'e göre ülküsünde yamılan bir insan yaşamayı tasarlanamaz. Ama kendisini bir ülkeye bağlamaktan korkan oportünistler ya da birçok ülküyle birden kendisini oyalayıp aldatan kimse-ler de yok değildir.

Özetlemeyi denediğim Edel'in *Methods in Ethical Theory*'si, görüldüğü gibi, pekçok güçlüğe değinen ilgi çekici bir incelemedir. Genişçe dandikte, mantık, psikoloji, sosyoloji, felsefe tarihi gibi bellibaşlı araştırma alanlarına giren aydınlatma çabalarını ahlâk konusunda yoğunlaştırıp verimlendirmeyi deniyen bir incelemedir. Şöyle bir dokunup bıraktığı sorunlarda bile ahlâka ilişkin uyarıcı bir ışık getirmekte. Bu arada, belki de konu alabildiğine yayıldığından ötürü asıl konudan ayrıldığı da oluyor. Kitabın en yapıcı özelliği ahlâk öğretilerindeki önemli işleyişleri birbiri bulup göstermesidir.

Bunu yaparken de Edel, kitabın son üç sayfasındaki (s. 355-357) "katıntı" da da ("postscript"-te de) söylediği gibi, bazı noktaları gözönünde bulundurmuştur: Ne kendi yöntem saptayışlarının biricik olduğu savında; ne tek bir yöntemin tüketici başarısına inanmakta; ne yöntemci açıklamalarının belli bir metafizikle bir tutul-

masına göz yummakta; ne de doğdan doğruya bir ahlâk öğretisi ortaya koymayı istemekte. "İşte bundan dolayı kitabı bitiren bir okuyucu yanlış bir izlenim elde ederek kendine neden iyiye ilişkin bir öğretinin, sözgelisi yükü- mün anlamına ilişkin sorudan yana bir çözümün, ya da benzeri birşeyin sunulmadığına şaşacak olursa, ondan biricik ricam, şimdilik sabredip yakında çıkarmayı umduğum başka bir çalışmayı beklemesidir" tümcesi en son sözü Edel'in (s. 357).

Gerçekten Edel, kitabındaki ahlâk öğretilerine, bu, başkalarınınca yapılan birçok tarihsel incelemelere rağmen mantık yapısı yönünden hâlâ yolu izi belirsiz, kaypak sınırlı bir alan izlenimi uyan-dıran konulara gereğince çeki düzen vermek üzere bilinçli bir adım atmıştır. Aslında, kendi yapıp ettiğinin gayrısından habersiz ahlâk araştırmacılarına, ahlâk sistemcilerine, ahlâk öğreticilerine seslenmek üzere kaleme alınmış ol-malka birlikte, derin bilgi, inceliklere saygılı bir sınıflayıcılık, imrenilecek bir çözümleme sanatı, örnek bir karşılaştırma duygusu ve yeryer tatlı anlatışından ötürü ahlâka değinen her genel okuyucuyu da ilgilendiren Edel'in *Ahlâk Öğretisinde Yöntem*'i — daha özel ad ve konu dizisinde de göze çarptığı gibi — zengin perspektivli bir derleme sunmaktadır.

Nermi Uygur